

Kovács katáng Ferenc

Hamsun gyermekei

Igazságtalan a sors, amikor nagyok árnyékával sújtja a feltörekvő nemzedéket. Ibsen (1828–1906) után nem volt könnyű a sorra próbálkozó színpadi szerzőknek. Kevesen merték drámaírásra adni a fejüket, óhatatlanul a nagy elődhöz hasonlítgatták az ifjabbakat még jóval egy-egy művük színrevitele előtt. Talán csak a kortárs, de fiatalabb Hamsun (1859–1952) mert birokra kelni a drámaíró Henrik Ibsennel. Hamsun, hogy hatásosabbak legyenek Ibsen elleni bírálatai, meghívta Ibsent is egyik nyilvános előadására, amiről előre lehetett tudni, hogy ott megint az élő nagyokat fogja kritizálni. Igaz, Hamsun nem tört drámaírói babérokra, sokáig idegenkedett a színpad teatralitásától, a nézőtér hársány, kegyetlen, spontán véleménynyilvánításától, s

attól is, hogy nem maga válogathatja meg drámája rendezőjét, szereplőit, sőt a közönségét sem. Amerikai tapasztalataiból kiindulva úgy gondolta, hogy csak az analfabéta, tanulatlan tömeg kíváncsi a színjátékra.

Ibsen árnyéka rövid volt, de hosszú életű. Rövid, mert nem nyúlt át a szomszédos országokba. Svédországban nem akadályozta a feltörekvő drámaíró-nemzedéket. A hetvenes évektől a nagyvilág színpadait is meghódította a két svéd szerző, Lars Norén és Per Olov Enquist (utóbbi 2011-ben a Nemzetközi Könyvfesztiválon Budapest Nagydíjat kapott).

Knut Hamsun prózája, Nobel-díja, német és közép- és kelet-európai sikerei ki tudja, mennyire bénították volna az 1940 után induló norvég alkotókat, ha Hamsun „csak” tisztességes alkotói kort élt volna meg, s nem kompromittálódik németbarát cikkei és pártossága miatt. Az új írónemzedék nézhetne akár levegőnek, akár gúny tárgyának, akár negatív példaképnek, de semmiképp sem visszafogó, gátló tényezőnek alkotóvá válásuk folyamatában. Amúgy pedig egyértelmű, hogy Hamsun a modern regényírás atyja. Költészete ugyan nem világraszóló, de maga igen nagyra tartja a verselést. Sajátjával szemben meglehetősen kritikus. Egyetlen verseskötetéről, *A vad kórus*ról ezt írja: „Harragszom magamra a versgyűjteményért, de már nem lehet visszacsínálni. Ha valaki nagyon keres, biztos talál benne felvillanásokat, de csak felvillanásokat. És nemcsak a *kellem* hiányzik ezekből a versekből, hanem sok más egyéb is, minden, a költészet *veleje*.” Egy sor olyan megjegyzést találhatunk Hamsunnél, mely mind arra utal, hogy a szépirodalmi műfajok közül a lírát becsülte a legtöbbször. Akkor mégis miért alkotott ilyen keveset ezen a területen? 1910-ben Carl Dumreicher írónak megvallja, hogy: „Az egyetlen dolog, ami hosszú évek óta érdekel, az a versírás. A drámaírás van leginkább ellenemre, legkedvesebb számomra a vers.” Máshol pedig arról szól, hogy „Amikor regényt vagy drámát

írok, nagy hangsúlyt fektetek arra, hogy vele egy időben sok verset olvassak. Ez stimulál.” (Idézetek a *Benőtt ösvényeken* c. kötetből, Nagyvilág–Polár, 2002.)

Azért azt nem szabad elfeledni, hogy a norvég irodalomban mégiscsak Hamsunnek tulajdonítható az első szabad vers. Viszonya a szabad versekhez érdekes, komplikált ügy. „Nem versköltő vagyok” – írta Harald Griegnek. Ebben a megfogalmazásban implicite az is benne van, hogy versek helyett egyes regényeiben volt „költő”. Erről tanúskodnak a *Pan* (1894) és a *Victoria* (1898) című könyvek. Amikor mégis versírásba kezdett, úgy tűnik, mindig leginkább a hagyományos, előírt ritmussal és sorvégi rímekkel rendelkező versformákat kedvelte. Az 1890-es évek közepén azonban szabadabb kifejezésformákkal kísérletezett. A *Bonyodalnak* és a *Hanyatlik a világ* című versei ennek a költői laboratóriumnak a termékei.

*Halálos fáradtan az ablakhoz megyek
és a többiek feje fölött nézem:*

Gurul az utcán egy kerék. Két kerék!

*A kerekek felett egy fura bohóc
trikó, két harisnya és csatakos fej
boldog, mosolygó, agyatlan fickó.*

*Kétkerekes versenyeken szerzett
arany- és ezüstérmekkel kirakva.*

Világbajnokság két keréken. Hallatlan!

*Nézem az utcán hömpölygő tömeget
káprázik talán a szemem?*

*Hullámszik velem a szoba
kifut alólam a szilárd talaj.*

Hanyatlik, hanyatlik, hanyatlik a világ.

(*Hanyatlik a világ*, 1893, Párizs – részlet)

Az *Új föld* (1893) című regényébe is beépített kísérletképpen néhány szabad verset.

S még egy adalék Hamsun költészetéről: neki tulajdonítható az első szürrealista költemény Norvégiában.

Ó, nagy ég!

A balta hasznos eszköz, önmagában veszélytelen.

A balta nem öngyilkos szerszám. Nem sújt nagyot.

Csak csókol. Vörös száj a balta-csók nyoma

vörös ajkak nyúlnak a balta-csók után.

Ilyen a balta.

Szívembe rejtem.

(részlet a *Világmindenség*, 1908 c. versből)

*** * ***

Az elmúlt ötven év norvég irodalma értékelés szempontjából jól besorítható évtizedekre osztott határok közé. Tudjuk azonban, hogy a határok időben és témakörökben átjárhatók, képlékenyek. S vannak norvég alkotók, akiket a legügyesebb sakkjátékos sem tud elhelyezni egy képzeletbeli irodalmi saktáblán.

A hatvanas évek. Hadle Oftedal Andersen szavaival élve ez a „világ újrafelfedezésének” évtizede. Az alkotók a Profil folyóirat égisze alatt törtek be – igen erőszakosan – a norvég irodalomba. „Be akarják hozni a világgal szembeni fáziskésést, és olyan modern irodalmat szeretnének teremteni Norvégiában, amelyben a bokmål és a nynorsk nyelvű irodalom egyaránt az európai eredményeket integrálva újul meg. Ez a Profil-generáció forradalma, amely onnan kapta nevét, hogy az addig alig ismert egyetemi újság, a Profil szerkesztőségét 1965-ben puccsszerűen átveszik azok a fiatalok, akik gyökeresen szakítani akarnak a megkövesedett tradíciókkal” (Masát András: *„Kettős csillagég alatt”, Írók Norvégiából*, Nagyvilág, 1988).

A hatvanas évek generációjának egyes költői olyan versekkel jelentkeztek, amelyekben nem alkalmaztak konvencionális költői verselemeket. Ami teljesen természetes Japánban, az szokatlan volt Norvégiában. Paal-Helge Haugen haikufordításainak hatására norvég szerzők is megpróbálkoztak rövid, tömör, képekben szegény versekkel. Jan Erik Voldnak 1970-ben *nyom.hó* (spor.snø) címmel jelent meg egy haikukötete. Olav H. Hauge bagatell-történeteiből álljon itt példának egy rövid négysoros:

*Sok kis sziget a tengeren.
Mindazonáltal csak egy
a te
üdvözítőd.*

(Sziget)

A kor másik jelentős irányzata a képvers. Ez a skandináv országok közül leginkább Svédországban hódított, de jelentőset alkotott e területen a norvég Jan Erik Vold is.

*úgy
siklik
át hajad
ujjaim között
miként hullámok
futnak tova
a tengeren
s ahogy
fényfutam
a hosszú parton
aranyló homok pereg át ujjaim között
mint éjszakák napok évek*

(Hullám)

Ebben az időszakban erősödött meg az az igény, hogy a vers tükrözze a valóságot, legyen konkrét, szóljon arról a világról, amely egyaránt körülveszi az író s olvasóját. Hívja fel a figyelmet arra, amire addig a költészet nem ügyelt.

*Esik
olajfolt
a piszkos aszfalton*

*pislogó szivárványvirág
a mesterséges fényben.
Mérgező, beteg.*

(Tove Lie: *Aszfaltvirág*)

Új jelenség az is, hogy az alkotók a költeményeket ciklusokba, kötetbe szervezik. A rá következő évtizedekben ez a folyamat egyre természetesebbé, tudatosabbá válik. Megnehezítik ezzel az antológiászerkesztők munkáját, akik a kötetnyi egészből csak csonkítás árán tudnak részeket kiszakítani. Ugyanakkor, mint ahogy Ingunn Økland irodalomkritikus figyelmeztet, fennáll annak a veszélye, hogy számos kötet a feledés homályába merül, mert az olvasó, a kritikus, sőt az irodalomtörténész is inkább csak egyes versekre emlékszik, nem pedig ciklusokra, kötetekre.

A hetvenes évek. A hétköznapi események *megéneklése*, a politikai helyzet *felismerése* arra készítette a fiatal értelmiségi alkotókat, hogy a munkásokkal azonosítsák magukat s a munkásosztály érdekében fejtsék ki tevékenységüket. Személyes hangvételű, politikai műveiket azzal hitelesítették, hogy egyes szám első személyben írták, mondván, így történt, hiszen saját szememmel láttam. „A vers legyen az egyszerű emberek számára érthető, felvilágosító, lelkesítő. E művek pozitívuma, hogy az osztályharcban *hasznosak* lehetnek. Negatívuma pedig az, amit a dánok *betördelt prózának* neveznek. Az, hogy a hétköznapi, primitív, demagóg szövegeket verssorokba tördelik, hogy úgy nézzen ki, mint egy vers, anélkül hogy valami poétikus is lenne bennük” (Hadle Oftedal Andersen: *A vers nyíla, Bevezető*, Cappelen, Oslo, 1998).

*A két
imperialista szuperhatalom
Amerika és Szovjetunió
kapcsolatában
minden megtörténhet.*

(Bjørn-Erik Hansen: *Kontrast* nr. 5/79)

Az ilyen típusú költemények már eltűntek a jóságos feledés homályában, elvesztették aktualitásukat.

A banális, szélsőséges politikai romantika árnyékában tartalmas életművek maradtak észrevétlenül. Ezeket később a józan ész s az igazságszolgáltatató értékrend méltó helyükre emelte. Gondolunk itt Kjell Erik Vindtorm, Cecilie Løveid, Eldrid Lunden egyéni hangú munkáira.

HALOMBA RAKOTT KERÉK KÖVEK A TÁJBAN

*ÚGY NÉZEK RÁJUK, MINT
ESŐT, MOHÁT, GYEREKET VÁRÓ EMBEREKRE*

*CSOPORTBAN ÁLLÓ NŐK A PÁLYAUDVARON
ZÖLD FELHŐKKEL MELLÜK, HASUK ALATT*

A VILÁG ÍGY KERÉK

(Cecilie Løveid: *Embergyermek*, részlet)

Az 1980-as évek. „Megkezdődik a politikai bódulat utáni önvizsgálat: rejtett önéletrajzi visszaemlékezések, és főképp az, hogy a Profil-csoport tagjai neves vagy példaképnek tekintett írók életrajzát írják meg regény formájában, árulkodnak a visszatekintés fájdalmas aktusáról. A legszórakoztatóbb ebből a sorból Dag Solstad regénye 1982-ből, *Pedersen gimnáziumi tanár feljegyzése a hazánkat sújtó nagy politikai ébredésről*, amelyben a norvég Larvik város Pol Potjának (!) nevezett tanár megrendüléssel, öniróniával, de nem kis büszkeséggel számol be élete tíz boldog esztendejéről, amikor egész életét egy utópia szolgálatába állította” (Masát András).

Dag Solstad a nyolcvanas években zajló irodalmi vitákra reagálva azt kifogásolta, hogy a hatvanas-hetvenes évek alkotásait nem irodalmi értékek, hanem politikai szempontok szerint vizsgálják. Kjartan Fløgstad egy 1984-es esszéjében a popularizálódás ellen szónokol. Szerinte aki a nyugati világban a szocreál írók közé akar tartozni, annak szeretnie kell a hollywoodi filmeket, a countryzenét, a Dinasztia tévésorozatot és Elvis Presleyt. (Cowboycsizmát, farmert hordanak, vörösborot isznak, dohánylevélbe sodort drága cigarettát szívniak – a szerk. megj.)

A politikától, a közélettől való elfordulás az alkotók fantáziáját, alkotásaik témáját a testiség felé irányította. Testmodern. A Pia Tafdrup dán költőnő munkásságára ragasztott jelző a nyolcvanas évek norvég lírájára is jellemző (Paal-Helge Haugen, Helge Torvund, Øystein Z. Siener).

*Képzeld,
óvszer nélkül dugnak
egész éjjel
ismeretlen férfiakkal*

*akik másnap
fejés előtt segítenek
az istálló ablakán át
kiszórni a trágyát.*

(Øyvind Berg: *Hegyipásztor lányok*)

E korszak legmarkánsabb vonása mégiscsak az, hogy a szerzők igyekeznek megszabadulni mindenféle besorolástól, irányzattól, csordaszellemtől. Arra töreksenek, hogy saját hangot találva a maguk útját járják. Ekkor jelentkezik Jon Fosse asszociatív, belső ritmusú, minimalista szabad verseivel, Rune Christensen szürrealista tradíciót felelevenítő stíluspróbálkozásai.

A kilencvenes évek. Az ekkor keletkezett művekben jól kivehető a norvég történelemmel, a nemzeti identitástudattal, a szociáldemokrácia modelljével, a norvég mítoszokkal való szembefordulás igénye. Az előző évek kísérletező, sokszor nehezen emészthető alkotásaival szemben most a szerzők mintha az egyszerűsége, közérthetősége, világosabb fogalmazásra törekednének.

„Az évtized norvég irodalmának legfeltűnőbb vonása az, amit a dokumentarizmushoz való egyfajta visszafordulásnak is nevezhetnénk. Arról van szó, hogy a norvég bestsellerlistákon nem a szépirodalmi művek szerepelnek az első he-

lyen, hanem az ún. memoáirodalom: visszaemlékezések, életrajzok, történelmi, főképpen persze a norvég történelem alakjairól írott regények” (Masát András).

A költészet terén egy olyan ifjú nemzedék jelentkezett, amely a hatvanas évek alkotógenerációjával ellentétben nem a múlt megtagadásával, forradalmian új szemlélet bevezetésével jeleskedik, hanem éppen ellenkezőleg, a hagyományokon alapuló megújulás híve. Ugyanakkor visszatérni látszik a hatvanas, hetvenes évek énközpontú, személyes hangvétele. Nemes egyszerűséggel, ugyanakkor filozofikusan fogalmaznak.

*Mikor a megpillantott
és a láthatatlan egy és ugyanaz
örökre lezárult szemmel bolyongunk
Semele házában.*

*Mert ami nem látszódhat
cselekedeteinkben lesz bizonyossá
nyomunkba szegődnek az árnyak*

*s az ablakon benyúló
ágak egyre növőben
magasba emelik a házat.*

(Tone Hødnebo, 2004)

Kirajzottak az íróakadémiák növendékei, akik alkotásaikat tudományos módszerességgel hozzák létre egy olyan korszakban, amikor a műfordítások, nemzetközi kapcsolatok révén széles kitekintésük adódik a nagyvilágra, a mérvadó művészeti irányzatokra, divatokra. Ekkor mutatkozik be önálló kötettel Steinar Opstad, Espen Stueland, Gunnar Wærness, Tone Hodnebo, Torunn Borge, Pedro Carmona-Alvarez, Markus Mindrè, Morten Øen, Nils-Øivind Haagensen és még néhányan, akik az ezredforduló utánra értek be igazán. Különös kötetek láttak napvilágot, mint pl. a 2010-ben Magyarországon is megjelent Gunnar Wærness verses képregénye. A *Bli verden* c. kötet (*Teremj, világ!*, Napkút Kiadó) 2003 és 2006 között folytatásokban jelent meg különféle norvég irodalmi folyóiratokban, majd 2007-ben könyv alakban is. A kötet szabadon értelmezett folytatása a 2006-ban kiadott *Hverandres (Egymáséi)* című versösszeállításnak. 2007-ben elnyerte az év legjobb képregényének járó norvég Sprøing-díjat. Az itt közölt részlet a kötet záró verse:

*szavak
magasztos szavak
mint kapuban tolongó nép
s bevalljuk, félelmünk nem csitul
vajon mi vár reánk
mi lesz a dolgunk
ha felérkezünk a mennybe
fölépíteni az arcot egy száj köré
ami nem árulja el saját nevét*

*de emlékszik a másokéra
félünk csókkal illetni a szegénységet
a szürke házban a szürke asztal körül
ahol a kő édestestvére a kenyérnek
és csak a testmeleg választ el
Nemlétet a Léttől*

Pedro Cormona-Alvarez játékos sorai kemény, nyomasztó gyermekkorról tanúskodnak. Ugyanakkor meleg, délszaki fény és szeretet áramlik belőlük.

*Szeretjük a smaragdot
a harangszót, a tisztítótűzet
a szép napokat
a múltat s a pillanatra felvillanó
padok, parkok, kerékpárutak
öregemberre hasonlító
rogyadozó fák látványját
felizzik
lázban szeretetben
napba tartott tükör, csillagpor
lányok hajában
falevél csücskén lógó öngyilkosjelölt
harmatcsepp
s a láz, gyerekkori cimboránk
este hétkor felszökik
nem arctalan, van tiszta ruhája, zöld pulóvere
piros, piros cipője, minden idők legtisztább
szempárja*

(Pedro Cormona-Alvarez: *A herceg utcája*, 2004)

Az új évezred. A 2000-es években született alkotások deheroizálják a korszakot, nincsenek említésre méltó hőseik, ugyanakkor több száz oldalas művek jelennek meg azt sugallva, hogy a világ összes problémáját akarják egyszerre mind megoldani: dokumentarista, olykor személyes/személyeskedő stílusban. S nemegyszer fordul elő, hogy az alkotó én megtorpan, nem vállalja tovább a főhős szerepét, s kijelenti, fikció volt az egész. Három alkotást érdemes példaként felhozni. Mindhárom más szempontból jellemző a szélsőségeket előnyben részesítő, piacra kacsingató könyvkiadásra. Åsne Seierstad *Bokhandleren i Kabul* (*A kabuli könyvtáros*, Ulpius-ház, 2005) című tényregényét valódi események és valódi személy ihlette. A szerző 2002 elején, az előző szeptemberi támadást követő háborús időszakban töltött három hónapot Kabulban, ahol megismerkedett Szultán Khannal, a karizmatikus idős könyvkereskedővel, és családjával. A mű róluk szól, Szultán harcáról a szellemi értékeket konkrét és átvitt értelemben vett pusztítók, könyvégetők ellen. Emellett, pontosabban ezen keresztül bemutatja az ország valódi arcát, az ott élőket nem a híradókból jól ismert „háború sújtotta népként”, hanem hétköznapi emberekként, akiknek bár más a kultúrájuk, más a vallásuk, egyébként, az iszlám fundamentalizmus

szigorú maszkja alatt hozzánk teljesen hasonlóak. Åsne Seierstad maga is tetőtől talpig burkát öltött, így férközött az emberek bizalmába. A kiszolgáltatott nők helyzetét dokumentáló, leleplező írás nagy botrányt keltett Afganisztánban. Ellehetetlenítette az írónőt befogadó család további életét. Hosszú évekig tartó pereskedés folyt a norvég kiadó s a szerző ellen. Miközben az írónő világsikert aratott, addig a család menekülni kényszerült hazájából. Kétségtelen, hogy a mű sokak épülésére szolgál, de egyéni sorsokon gázol át.

Karl Ove Knausgård hatkötetes, kb. háromezer-háromszáz oldalas önéletrajzi regénye (*Min kamp/Harcom*, Forlaget Oktobar, 2009–10) kínosan részletező, mindent és mindenkit aprólékosan megjelentető írás. Óhatatlanul átlépi önéletrajzi jellegét, s meztelenre vetkőztet mindenki mást is a szerző környezetében. A társadalomtudós Nina Witoszek úgy jellemzi korunk íróit, hogy jobban törődnek saját válásukkal, mint a Föld kritikus állapotával. A bölcsészek önzők, képtelenek a megújulásra.

Knausgård egyik kritikusa szerint kínos ez a kitárulkozás, nemcsak az író környezetének, hanem az olvasóknak is. Habár utóbbiak a valóságshow műsorok révén nagyon megtapasztalhatták már, mennyire nem léteznek határok...

Harmadik példánk húsba vágó, szomorú történet. Maria Amelie (Madina Salamova 1985-ben született Észak-Ossiában) *Ulovlig norsk (Jogtalan norvég)*, pax Forlag, 2010) című önéletrajzi regénye azt a küzdelmet mutatja be, amit annak a fiatal lánynak kellett folytatnia, akinek szülei kiutasított menekültként, minden jogtól, szolgáltatástól, hivatalos munkavállalási lehetőségtől megfosztottan élnek második évtizede Norvégiában. Marie, miközben szülei tartózkodási engedélyért viaskodtak a norvég bürokráciával, elvégezte a középiskolát, álnéven beiratkozott a trondheimi egyetemre, szociológiát, természettudományt tanult és diplomát is szerzett. Takarításból tartotta el magát. A 2010-ben megjelent kötetével leleplezte magát, letartóztatták, kitoloncolták Norvégiából. Moszkvában várja, hogy hivatalos munkavállalási engedéllyel visszatérhessen élettársához s a még mindig bujkáló szüleihez. A *Ny Tid* című folyóirat az „Év embere 2010”-nek választotta.

A jövő generációja. Az 1980-as évek táján született költők egyre többször hívják fel magukra a versolvasók amúgy nem népes táborának figyelmét. Endre Ruset és Jung Tjønne rendszeresen publikál, s rájuk már gyakran hivatkozik az előttük járó, mára befutott, hetvenes születésű generáció. Ketten-hárman más műfajban is próbálgatják tehetségüket. Lisa Charlotte Baudouin Lie például színházi ember, aki írásait performansz-előadásaiba is beszerkeszti.

Sandra Maria Akset évek óta nem publikál, de reménykedve várjuk feltámasztását, hisz sokat ígérők voltak korábban már magyarul is közölt versei.

*...be tudod fordítani a szemed? mert én igen
az izmok helyén tartanak, recsegnek kicsit
de végre látom magam a homlokom mögött
bekamerázva koponyám üregét*

*páncélszekrény lomha gondolatok
néha mély*

*egyenletes nyomot hagynak
néha figyelmeztető
és néha segélykérő repedést
– a szemed láttára ott az agyvelő
testet, mellkast, hasat, állat, lábat mozgató*

*s ha álmomban tenyeredet rajtam felejtet
érezhetsz itt-ott némi nyugtalan mozgást
erek labirintusában, katedrálisokban lüktető vért*

*kiválasztott vagy, remélem, tudod, bujkálsz
testem rejtekében, táncot lejtess nyelvemen
kezed mellem fátyolzsírszövetén melengeted
s amikor szeretkezünk, magad érzed ujjaid hegyén*

(S., 2004)

Természetesen e generációtól még nem várható el, hogy napjaink meghatározó költőegyéniségei legyenek. Szárnypróbálgatók, helyüket keresők egy olyan világban, ahol az anyagi javakért tülekedőknek vagy a fogyasztói társadalom biztosította kényelemben fürdőzőknek kisebb gondjuk is nagyobb annál, mint hogy verseket olvassanak. Költőink nem kis irigységgel tekinthetnek prózát művelő kortársaikra, akik egy-egy kisregénnyel, szórakoztató irodalmi művel, krimivel könnyen a nagyközönség kegyeibe férkőzhetnek, s akik egyik napról a másikra a közel ötmillió ország napilapjainak címlapjára kerülnek a világ aznapi hősei, antihősei társaságában. Futballsztárokkal, békeaktivistákkal vagy éppen terroristákkal, embercsempészekkel, milliőkat sikkasztókkal osztozkodnak a fő helyen.

Többjüknek már megjelent önálló kötete, ráadásul a legjelentősebb norvég kiadóknál. Mindegyikük publikál irodalmi lapokban, de leginkább a számítógépes hálózati irodalmi portálokon. A jó nevű szerkesztő, Paal Bjelke Andersen figyelemmel kíséri az utóbbiakon megjelenő munkákat, és úgy véli, hogy Skandináviában is vannak olyan irodalmi portálok, amelyek nemcsak a hazai olvasók, hanem a más országokban skandináv nyelveket tanuló diákok figyelmére is érdemesek. Például a dán Poesi.dk, ami beolvadt a Minimalportal.dk-ba, az afsnitp.dk, sajnos mindkettő megszűnőben, a svéd novell.nu vagy a norvég gyldendal.no/Vinduet. Stig Beite Løken néhány sorát is a hálóról mentettem le, *Együtt ébredünk* a címe és 2000 körül születhetett:

*Mikor együtt ébredünk
ajkad mögé tűnik
az aranyba hajló hold*

*Ujjaim
önálló életre kelnek*

*Becserkészni
arcod rejtekútjait*

Hogy könnyebben érthető legyen, miért (is) ilyen virágzó és mozgalmas a norvég irodalmi élet, érdemes megnézni a könyvkiadás támogatási rendszerét s a könyves szakma helyzetét. Az utóbbihoz egy 2010-ben készített rövid összefoglalóm nyújthat betekintést.

Könyvkiadás és kereskedelem. Norvégiában hét bolthálózat 654 könyvesboltot működtet. A hivatalos adatok szerint 2009-ben 2600 új kötet került a polcokra, ebből 769 volt felnőtt-irodalom, amiből 325 norvég szerző alkotása. Összesen 40 millió kötet került eladásra 33,- EUR átlagáron. A felnőtt lakosság 93%-a olvasott el legalább egy kötetet 2008-ban.

Az Aschehoug Kiadó tulajdonában van a legnagyobb norvég könyvesbolt, a Norli. Nagy vetélytársuk volt a kisebb forgalommal, de közel dupla bolthálózattal rendelkező Libris. A könyves szakma nagy bánatára 2010 októberében egyesült ez a két nagy bolthálózat. A problémát tetézi, hogy a Libris eddig nem kötődött kiadóhoz, de mostantól túl közel került az Aschehoughoz. Fennáll a veszély, hogy a norvég könyvkiadás és forgalmazás ezentúl néhány tőkeerős üzletember (tehát nem feltétlenül a könyvszakmához kötődők) kezében koncentrálódik. 178 bolt tartozik így az új hálózathoz, s a forgalom közel felét bonyolítják le. A harmadik nagy bolthálózat, a Tanum, a Cappelen-Damm Kiadó tulajdonában van. Sokan kritizálják a kiadó-bolthálózat-könyvklub-internetes kereskedelem összefonódását.

E-book (elektronikus könyvek, e-könyvek). A könyvszakma már 2009 elején megkongatta a vészharangot. A szerzők, a kereskedelem, a szakma leértékelődését látják az e-book amerikai elterjedésével, alacsony áraival. A norvég kiadók hamar megegyeztek abban, hogy ők a külföldi árak 2–2,5-szeresével tudnak csak piacra lépni. Eddig két olyan központi adatbázist hoztak létre (Bokbasen.no, Bokskya.no), ahová a kiadók beküldik a könyvanyagait (nem sok hajlandóságot mutatnak a kiadók arra, hogy a legújabb s a legnagyobb érdeklődésre számot tartó kötetek is köztük legyenek!), s innen lehet majd a könyvesboltok eladóinál, a befizetés után letölteni a kívánt olvasmányokat. Ez a látszólag értelmetlen tagolódás azért van, hogy se a kiadó, se a terjesztő ne maradjon ki a korábban szokásos láncból, sőt, még egy újabb láncszem keletkezett, a digitális bázis szolgáltatói. És mind szedi a maga vámját. Csak az olvasó nem jár jól, a papírformátummal közel azonos áron jut az olvasmányhoz, s még az olvasólapot is meg kell vennie. Igaz, ez utóbbi egyszeri kiadás, de ne örvendezzünk korán, jönnek az új olvasólapok, amiket a piac, szerintem, háromévente le akar majd cseréltetni velünk. Kell, nem kell, újabb és újabb lapokat veszünk majd, hogy ne maradjunk le a szomszédától (ma már egyre több fiatal hordoz a hóna alatt üres iPad 3G színes tartót, hogy nehegy megszólják a társaik, mert esetleg nem volt pénzüik megvásárolni a belevalót is!). De az is megeshet, hogy új szabványokkal kényszerítik ki az eszközcsereét.

2010 márciusára tervezték Norvégiában az e-book-bázis megnyitását, de mind az olvasólap-piac, mind a kiadói elszántság hiányzott a 2010-es karácsonyi nagy könyvvásár időpontjáig. Nehezíti a kiadók dolgát, hogy míg a papírkiadás

ÁFA-mentes, addig az e-bookra 25% ÁFA-t kell felszámolni. Ezen az sem segít, hogy a norvég Pénzügyminisztérium 2011. január 1-jétől forgalmi adót vet ki az interneten keresztül vásárolt külföldi könyvekre, hang- és képhordozókra IS.

2011. április 4-én elkészült az egyik könyvbázis, a Bokskya (nagyjából azt jelenti, hogy egy felhő, amiben nem esőcseppek vannak, hanem könyvek – könyvfelhő). Egy rögtönzött összehasonlító ellenőrzésből kiderült, hogy a véletlenül kiválasztott 31 e-könyv egytől egyig mind drágább, mint a papírváltozat. Egy dupla mintán végzett ellenőrzésből már az derült ki, hogy 5-6%-ot lehet spórolni az e-könyvek vásárlásával.

A 2010-es karácsonyi könyvvásár apropóján. A gazdasági válság és az interneten elérhető nagy mennyiségű olvasnivaló ellenére Norvégia továbbra is a világelsőik között van az egy főre jutó könyvvásárlásban. Különösen az önéletrajzi, életrajzi ihletésű kötetek nagy száma és nagy forgalma a jellemző, s közvetlenül karácsony előttre időzítették a megjelenésüket.

Még november elején jelent meg a Norvégia határain kívül is szenzációs-nak mondható hatkötetes sorozat negyedik könyve Ove Knausgård tollából (*Harcum/Min kamp*). S talán Norvégia sem egyedülálló a világon azzal a rekorddal, hogy a legkelendőbb 15 könyv között 8 szakácskönyv található (2010. november végi adat). Ha csak a szépirodalmat tekintjük, akkor viszont a 15-ös listában a krimik dominálnak (Norvégiában ez is szépirodalomnak számít). Az elsőkötetes Jan-Erik Fjell *Besúgó/Tysteren* című krimije pl. elnyerte a forgalmazók idei díját, és már átlépte a 50 ezres eladási számot. Készül a német és a holland fordítása.

Felvásárlási rendszer. Évente közel 500 darab szépirodalmi kötetet nyújtanak be a kiadók a Norvég Kulturális Bizottsághoz elbírálásra. A minőség a mérvadó, így előfordulhat, hogy mindegyik kötetet érdemesnek tartják a támogatásra, ami azt jelenti, hogy az állam az adott kötetből ezer darabot felvásárol a kiadótól, amit aztán az ország különböző könyvtáraiba küld szét (és egyes külföldi képviselőkhöz). Gyermekirodalomból ezeröttszázötven kötetet vásárol, s ebből jut az iskoláknak, óvodáknak is. 2008-ban 220 szépirodalmi művet és 130 ifjúsági/gyermekkötetet tartottak felvásárlásra érdemesnek. A kiadó kockázata annyi, hogy az általa már kiadott kötetekkel pályázhat. Viszont nem érdeke, hogy olcsón hozzon ki egy-egy kötetet, hiszen nem a bolti vásárló, hanem az állami felvásárlás hozza az igazi hasznot.

Az is kedvez a kiadóknak, hogy állami garanciával fix áras a könyv, minden üzletben csak ugyanazon az áron forgalmazhatóak az egyes kiadványok. Megjelenés után két évvel szabad csak kiadásukat tartani. A szabad piac és az EU nagyon szorítja a könyvszakmát is, kénytelenek új formákkal kísérletezni. Pl. egy év után papírkötésben, ún. pocket formában, egységesen 100 NOK körüli áron új kiadás lehetséges. Ezzel már jól jár a vevő, viszont a szerzők darabonkénti bevétele a harmadára esik. És hogy miből élnek a norvég írók? Ahhoz, hogy jövedelmük elérje az átlag norvég munkavállalóét, évente legalább három kötetet kellene előrukkolniuk. Az állami felvásárlási rendszer két felnőtt irodalmi alkotás s egy ifjúsági/gyerekkötet támogatását engedélyezi szerzőnként. De hát ritka, szinte lehetetlen ennyit, ráadásul évente, folyamatosan alkotni.

Ezért lehet egyéves vagy hosszabb idejű ösztöndíjra is pályázni. Ezzel sokan élnek, de természetesen nem jut minden szerzőnek (az írószövetségnek 563 tagja van). Sokan dolgoznak az írás mellett, kiadóknak vagy szabadúszóként bekapcsolódnak a könyvkiadás valamelyik részébe. Magyarországhoz képest Norvégiában nagyon kevés irodalmi folyóirat létezik. S az a néhány is inkább elemzéssel, irodalomelmélettel foglalkozik, nem szépirodalom közlésével. Az utóbbi években népszerűvé vált a sok író foglalkoztató ún. „iskolaakció”, aminek keretében rendhagyó irodalmi, általános művészeti és zeneórákat tartanak az alkotóművészek. A megyei közigazgatás mellett működő irodák finanszírozzák elkülönített állami keretből, de a tartalmi és szervezői feladatokat a szépirodalom területén a Norvég Írócentrum látja el. Ez a szervezet gondoskodik tagjai utaztatásáról, díjazásáról, elszállásolásáról. Léteznek szóló órák is, de a leggyakoribbak az egyhetes (5 napos) sorozatok. Ekkor az író napokig úton van, öt-tíz osztályt is meglátogat. Nagyon népszerűek a felolvasó és megzenésített verses műsorok. Ezzel nemcsak az alkotók jutnak „értelmes munkával” kiegészítő jövedelemhez, hanem a diákok is élő, napi kapcsolatba kerülnek a művészekkel, alkotásaikkal, hétköznapjaikkal.

Fesztiválok. Egyre több és népszerűbb az irodalommal kapcsolatos fesztivál Norvégiában. S nem csak a fővárosban, hanem egészen eldugott, isten háta mögötti helyeken is. Ez bevételi forrás az alkotóknak, de fontosabb talán, hogy itt közvetlen kapcsolatba kerülnek egy közösséggel, vidékkel. A legnevesebb közülük a Lillehammer Irodalomfesztivál, aminek korábbi neve Sigrid Undset Napok volt. A 2010-es május végi rendezvény érdekessége, hogy 15 éves volt a fesztivál, s a korábbi névadó Sigrid Undset 80 éve kapta irodalmi Nobel-díját. Undsetről azt kell tudni, hogy a harmadik gyerekeit várva 1919-ben csupán néhány nyugalmas hónapot akart Lillehammerben tölteni, de aztán felborult a házassága, s maradt a fővárostól kb. 150 km-re fekvő idilli szépségű kisváros lakója. Az őt ünneplő irodalmi napokból nőtt ki aztán a nemzetközi fesztivál. A szokásos író-olvasó találkozók mellett mindig tartanak egy-egy aktuális téma köré csoportosított szakmai tanácskozásokat. A fő vendég is jó alkalom különleges témák kiemelésére, szeminárium jellegű feldolgozásokra. Korábban az elszakadás, felszabadulás témája köré a háború sújtotta országokból hívtak alkotókat, előadókat, így a Balkánról, Palesztinából, Irakból, Iránból. 2011 témája a „város” volt, az „Építészet, a lakókörnyezet és a könyv”. S egyben megünnepezték az egyik legolvasottabb írójuk, Dag Solstad 70. születésnapját. Lillehammerhez kötődik egyik leghíresebb kötete, a *Regény, 1987*. A fesztivál keretében tartja a norvég irodalom külföldi megjelenését támogató szervezet (NORLA) irodalmi vagy szakírói tagozata fordítói konferenciáját. Erre évente más-más országból hív meg fiatal fordítóaspiránsokat. A sokéves következetes munkájuk eredménye, hogy ma már alig létezik olyan fejlett ország a világon, ahol ne lenne jelen kortárs norvég irodalom. E találkozók megszervezésén túl a NORLA – pályázatok formájában, a külföldi kiadók kezdeményezésére – anyagilag is támogatja a fordítókat egy-egy kortárs norvég szerző tolmácsolásáért. A lillehammeri népfőiskola pedig a fesztivál idejére befogadja az Írócentrum tagjait, akik jó hangulatú, de szinte építőtábori körülmények között alkotnak, ismerkednek egymással, s látogatják a nemzetközi fesztivál rendezvényeit.